

Kommittédirektiv

En översyn av lagen om skiljeförfarande

Dir.
2014:16

Beslut vid regeringssammanträde den 6 februari 2014

Sammanfattning

En särskild utredare ska se över lagen om skiljeförfarande i syfte att säkerställa att skiljeförfarande i Sverige kan fortsätta att vara en modern, effektiv och attraktiv tvistlösningsform för svenska och utländska parter. I uppdraget ingår bl.a. att

- överväga om det i lagen om skiljeförfarande bör införas bestämmelser om hur tillämplig materiell rätt ska fastställas,
- överväga om lagen om skiljeförfarande bör anpassas ytterligare till förekomsten av flerpartsförfaranden,
- överväga åtgärder för att säkerställa en effektiv och rättssäker klanderprocess, och
- överväga åtgärder som förenklar deltagande i klanderprocessen för parter som inte kan svenska, t.ex. om engelska i vissa fall ska kunna användas som rättegångsspråk i klanderprocessen.

Utifrån sina överväganden ska utredaren lämna de förslag till författningsändringar som behövs. Uppdraget ska redovisas senast den 15 augusti 2015.

En alternativ tvistlösningsform som behöver ses över

Skiljeförfarande är en alternativ tvistlösningsform som kan innebära ett snabbare och mer flexibelt sätt att lösa en tvist jämfört med ett vanligt domstolsförfarande. Skiljeförfarande innebär att parterna anlitar de personer som ska avgöra tvisten

(skiljemännen) samt att parterna kan ha ett stort inflytande över processens utformning och omfattning. Tvisten avgörs genom en skiljedom som under vissa förutsättningar kan angripas i domstol. En skiljedom kan verkställas som en domstolsdom i Sverige och kan – med stöd av 1958 års New Yorkkonvention om erkännande och verkställighet av skiljedomar – verkställas även i de andra 148 stater som har tillträtt konventionen.

Många förmögenhetsrättsliga tvister som avser näringslivsförhållanden avgörs i Sverige sedan gammalt genom skiljeförfarande. I fråga om internationella affärstvister, och i synnerhet internationella investeringstvister, är Sverige ett av de länder dit flest parter väljer att förlägga sina tvister. Regeringen arbetar aktivt för att Sverige ska fortsätta att vara ett attraktivt land för utländska investerare och en del i ett sådant arbete är att säkerställa att det finns effektiva tvistlösningsmekanismer, inte minst i form av skiljeförfarande. Överlag är det enligt regeringen angeläget att slå vakt om och främja Sveriges starka ställning som internationellt forum i handelstvister.

Skiljeförfarande i Sverige styrs av lagen (1999:116) om skiljeförfarande (LSF). Lagen trädde i kraft för mer än tio år sedan. Under den tid som gått har den förändringen skett att det ställs allt större krav på effektiva tvistlösningsmekanismer. De tvister som behöver lösas är dessutom ofta komplexa och involverar inte sällan fler än två parter. Under senare år har i skilda sammanhang framförts förslag om ändringar i lagen om skiljeförfarande, främst i fråga om klanderprocessen.

Mot den angivna bakgrunden bör det göras en översyn av lagen om skiljeförfarande för att säkerställa att skiljeförfarande i Sverige kan fortsätta att vara en modern, effektiv och attraktiv tvistlösningsform för såväl svenska som utländska parter. En särskild utredare bör därför ges i uppdrag att göra en sådan översyn.

Uppdraget att se över skiljeförfarandet

Tillämplig materiell rätt

Vid internationella skiljeförfaranden uppstår ofta olika lagvalsfrågor. Frågan om vilket lands lag som ska tillämpas på själva skiljeavtalet regleras i 48 § LSF. Vad gäller frågan om vilka bestämmelser som ska styra förfarandet framgår det av 46 § LSF att lagen ska tillämpas på skiljeförfaranden som äger rum i Sverige, även om tvisten har internationell anknytning.

Lagen om skiljeförfarande innehåller inte någon bestämmelse som styr hur skiljemännen ska bestämma vilken materiell rätt som ska tillämpas på tvisten. När förslaget till lag om skiljeförfarande remitterades efterlyste flera remissinstanser och internationella experter sådana bestämmelser. Regeringen ifrågasatte inte behovet av att reglera denna fråga men ansåg sig förhindrad att lämna något förslag i propositionen eftersom det saknades beredningsunderlag. Samtidigt angav regeringen att det kunde finnas anledning att återkomma med förslag till bestämmelser om frånvaron av en uttrycklig reglering skulle medföra problem i den praktiska tillämpningen, se Ny lag om skiljeförfarande (prop. 1998/99:35 s. 195).

Såväl FN:s handelsrättskommissions (UNCITRAL) modellag som de skiljedomsregler som gäller vid Internationella handelskammaren (ICC) och Stockholms handelskammars skiljedomsinstitut (SCC) innehåller bestämmelser om hur tillämplig materiell rätt ska fastställas. Regleringen i modellagen innebär att skiljemännen, i avsaknad av avtal mellan parterna angående lagvalsfrågan, ska bestämma vilken materiell rätt som ska tillämpas med ledning av de lagvalsregler som skiljemännen anser vara tillämpliga (artikel 28). I ICC:s och SCC:s skiljedomsregler regleras frågan om tillämplig rätt på ett annat sätt än i modellagen. Enligt dessa regler ska skiljemännen, när det saknas avtal mellan parterna angående tillämplig materiell rätt, fastställa direkt vilken lag och vilka rättsregler som ska tillämpas utan att ta omvägen om lagvalsregler (artikel 21 resp. § 22).

En näraliggande fråga är i vilken utsträckning skiljemännen ska döma efter skälighet och billighet och ta hänsyn till parternas avtal och handelsbruk. Även detta är frågor som, av samma skäl som redovisats ovan, inte regleras i lagen om skiljeförfarande. Sådana bestämmelser finns dock exempelvis i modellagen (artikel 28).

Att i lagen om skiljeförfarande reglera de nu aktuella frågorna genom uttryckliga bestämmelser kan leda till större förutsägbarhet för parterna samt ett effektivare förfarande då skiljemännen genom regleringen vägleds i lagvalsfrågan och näraliggande frågor. Samtidigt har den nuvarande ordningen vissa fördelar, bl.a. genom att skiljemännen ges ett stort handlingsutrymme att ta hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet och att beakta den praxisutveckling som sker.

Utredaren ska därför

- överväga om det i lagen om skiljeförfarande bör införas bestämmelser om hur skiljemännen ska fastställa den materiella rätt som ska tillämpas på tvisten, och
- överväga om det i lagen bör införas bestämmelser om i vilken utsträckning skiljemännen ska beakta skälighet, billighet, parternas avtal och handelsbruk.

Platsen för förfarandet

I 22 § LSF anges att parterna bestämmer platsen för förfarandet och att skiljemännen annars bestämmer platsen för förfarandet. Det framgår av 31 § andra stycket samma lag att platsen för förfarandet ska anges i skiljedomen.

Valet av platsen för förfarandet har stor betydelse. Platsen för förfarandet är avgörande för om skiljedomen ska betraktas som svensk eller utländsk, dvs. skiljedomens nationalitet. Skiljedomens nationalitet är i sin tur styrande för vilka bestämmelser som ska tillämpas i fråga om verkställighet av skiljedomen (52 § LSF). Platsen för förfarandet har vidare betydelse för olika lagvalsfrågor, dvs. frågor som gäller vilket lands lag som ska tillämpas (jfr prop. 1999/98:35 s. 113). I de fall en fråga ska prövas av domstol är platsen för förfarandet också avgörande för att bestämma vilken domstol som är

behörig. Enligt 43 § LSF styr således platsen för förfarandet vilken hovrätt som är behörig att pröva en klandertalan och enligt 44 § LSF styr platsen för förfarandet vilken tingsrätt som är behörig att pröva en parts ansökan om bevisupptagning eller en ansökan om att en skiljeman ska utses eller skiljas från sitt uppdrag.

Det faktum att parterna valt en viss plats för förfarandet hindrar inte att ett sammanträde hålls på en annan plats i Sverige eller utomlands (22 § andra stycket LSF). Om parterna har avtalat om att förfarandet ska äga rum i Sverige spelar det inte någon roll för svensk domsrätt om parterna eller skiljemännen valt att förlägga sammanträden till ett annat land, att skiljemännen inte är från Sverige, att de har utfört sitt arbete i annat land eller att tvisten avser ett avtal som i övrigt inte har anknytning till Sverige (NJA 2010 s. 508).

Mot denna bakgrund kan det konstateras att uttrycket ”platsen för förfarandet” i lagen om skiljeförfarande snarast har en formell innebörd som inte nödvändigtvis ger uttryck för var förfarandet rent fysiskt äger rum eller var skiljemän och parter befinner sig geografiskt. Detta är i överensstämmelse med vad som allmänt gäller inom den internationella skiljemannarätten. Det kan ifrågasättas om det svenska uttrycket ”platsen för förfarandet” på bästa sätt återspeglar den formella konstruktion som är avsedd. I vissa jurisdiktioner och skiljedomsregler används i stället motsvarigheten till ”säte” (eng. seat).

Utredaren ska därför

- överväga om bestämmelserna i lagen om skiljeförfarande som rör platsen för förfarandet bör förtydligas.

Flerpartsförfaranden

Lagen om skiljeförfarande innehåller en bestämmelse som har tillkommit med särskild hänsyn till flerpartsförfaranden, dvs. skiljeförfaranden med flera kående eller flera svarande. Det föreskrivs i 12 § tredje stycket LSF att tingsrätten ska utse skiljemän även i andra fall än som anges i lagen om parterna har bestämt det och någon av parterna ansöker om det. Bestämmelsen gör det möjligt för parterna att avtala om att

tingsrätten ska utse samtliga skiljemän för att undvika sådana problem som kan uppkomma vid skiljeförfaranden som berör fler än två parter. Övriga bestämmelser i lagen om skiljeförfarande tar sikte på skiljeförfaranden mellan två parter. Vid lagens tillkomst anförde regeringen att flerparts förfaranden, utöver frågan om utseende av skiljemän, gav upphov till i huvudsak ett annat problem, nämligen frågan om förening (konsolidering) av flera tvister till ett förfarande. Regeringen konstaterade dock att det skulle föra alldeles för långt att i lagen reglera olika konsolideringssituationer eller att överlämna åt domstol att mera skönsmässigt bestämma när konsolidering ska ske. Regeringen uppmärksammade också risken för att en sådan reglering skulle komma i konflikt med partsautonomin (prop. 1998/99:35 s. 98).

Det har blivit vanligare med tvister som rör fler parter än två. De särskilda frågeställningar som rör flerparts förfaranden har också uppmärksammats i olika sammanhang. Genom 2010 års version av UNCITRAL:s skiljedomsregler introducerades flera bestämmelser som tar sikte på flerparts förfaranden. Samma sak gäller 2012 års version av ICC:s skiljedomsregler. Mot denna bakgrund finns det nu anledning att överväga om lagen om skiljeförfarande bör anpassas ytterligare till flerparts förhållanden. När denna fråga övervägs är det viktigt att beakta den starka ställning som principen om partsautonomi har i skiljeförfaranden.

Utredaren ska därför

- överväga om lagen om skiljeförfarande bör anpassas ytterligare till förekomsten av flerparts förhållanden.

Ytterligare åtgärder för att säkerställa ett modernt och effektivt skiljeförfarande

Vid tillkomsten av lagen om skiljeförfarande gjordes bedömningen att modellagen skulle beaktas i varje delfråga även om den inte skulle tjäna som förebild för den svenska lagstiftningen. Resultatet har blivit att den materiella regleringen i den svenska lagen ansluter nära till modellagen. På ett antal punkter skiljer sig dock modellagen och den

svenska lagen åt. Ovan identifieras ett antal områden där det kan finnas anledning att ytterligare anpassa den svenska skiljelagstiftningen till modellagen eller att i övrigt ta intryck av den internationella regleringen på skiljerättens område. I sammanhanget kan också noteras att vissa ändringar gjorts i modellagen år 2006 och att såväl UNCITRAL:s skiljedomsregler som SCC:s och ICC:s skiljedomsregler genomgått en mer omfattande revidering. Mot den bakgrunden kan det finnas andra områden där intresset av att knyta an till antingen modellagen eller den internationella utvecklingen på skiljerättens område gör det befogat att reformera lagen om skiljeförfarande.

Utredaren ska därför

- överväga behovet av ytterligare ändringar i lagen om skiljeförfarande i syfte att säkerställa ett modernt och effektivt skiljeförfarande.

Uppdraget att se över klanderprocessen

Klanderfristen

En skiljedom kan angripas i domstol, men endast på formella grunder. Processen förs i hovrätt som första instans genom klandertalan, ogiltighetstalan eller talan om ändring av skiljedomen (i det följande används klandertalan som samlingsterm för dessa förfaranden).

I såväl nationellt som internationellt perspektiv är ett av de viktigaste syftena med skiljeförfarande att erbjuda näringslivet ett snabbt och effektivt förfarande. Det är mot denna bakgrund angeläget att en eventuell klanderprocess kan ske på ett sätt som inte tar parternas och domstolens resurser i anspråk i större utsträckning än vad som är nödvändigt med hänsyn till rättssäkerhetsintresset. Lika viktigt är att parterna kan få ett slutligt besked om utgången i målet så snabbt som möjligt.

Tidsfristen för att väcka talan om klander mot en skiljedom är enligt 34 § tredje stycket LSF tre månader från den dag då parten fick del av skiljedomen. Även om denna tidsfrist är i linje med vad som gäller enligt modellagen finns det anledning

att överväga om en så lång frist är befogad med hänsyn till bl.a. intresset av ett snabbt slutligt avgörande.

Utredaren ska därför

- överväga om klanderfristen bör förkortas.

Klandergrunderna

Det ligger i själva skiljeavtalets natur att parterna har av sagt sig möjligheterna att vid domstol få en skiljedom överprövad på materiell grund. Om det har förekommit något formellt fel vid handläggningen eller om det annars finns anledning att ifrågasätta om förfarandet skett på ett korrekt sätt har parterna visserligen ett berättigat intresse av att angripa domen. Hänsynen till allmänna intressen och till tredje man kan också motivera en domstolskontroll. Även det faktum att staten medverkar vid exekution av en skiljedom talar för att domstolskontroll är motiverad. Det är dock viktigt för skiljeförfarandets attraktivitet att tvisten som huvudregel avgörs slutligt genom skiljedomen. Den nu gällande regleringen av möjligheterna att angripa en skiljedom i domstol är resultatet av en avvägning mellan dessa intressen (prop. 1998/99:35).

De beskrivna intressena gör sig fortfarande gällande, men det finns skäl att utvärdera om regleringen bör justeras i något avseende. En sak som särskilt bör beaktas är risken för att en förlorande part angriper en skiljedom i syfte att fördröja verkställigheten trots att han eller hon inser att det inte finns några förutsättningar för framgång. Det bör också undersökas om det finns andra lämpliga sätt att lagstiftningsvägen säkerställa att korrekta skiljedomar får laga kraft utan fördröjning på grund av en utsiktslös klandertalan. En möjlig åtgärd skulle kunna vara en uppstramning av klandergrunderna.

Utredaren ska därför

- överväga om förutsättningarna för att angripa en skiljedom i domstol bör förändras.

En effektivare klanderprocess

Under handläggningen i hovrätten av klandermål tillämpas enligt 53 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) reglerna om rättegång

vid tingsrätt i 42–44 kap. Detta innebär att hovrätten ska utfärda stämning och hålla huvudförhandling, varvid utgångspunkten är att allt som ska läggas till grund för avgörandet måste åberopas vid huvudförhandlingen. Med hänsyn till att hovrättens prövning inte avser skiljedomens materiella riktighet och att bevisfrågor spelar en mer undanskymd roll inställer sig frågan om inte det processuella regelverket skulle kunna anpassas bättre till de särskilda förutsättningar som gäller för klander mål. Ett något mer flexibelt regelverk med större inslag av skriftlig handläggning skulle kunna främja effektiviteten i förfarandet och i övrigt göra klanderprocessen mer ändamålsenlig. Att låta lagen (1996:262) om domstolsärenden vara tillämplig i stället för rättegångsbalken kan vara ett sätt att åstadkomma detta. Ytterligare ett sätt är att komplettera bestämmelserna i rättegångsbalken med särskilda förfaranderegler.

Utredaren ska därför

- överväga förändringar i det processuella regelverket som med bibehållen rättssäkerhet säkerställer att klanderprocessen i domstol är effektiv och snabbt leder till ett slutligt avgörande.

Det ligger inte i utredarens uppdrag att överväga förändringar som innebär att någon annan domstol än hovrätt blir behörig att i första instans pröva en klandertalan.

Överklagande till Högsta domstolen

Det följer av 43 § andra stycket LSF att hovrättens avgörande får överklagas till Högsta domstolen endast om hovrätten har lämnat sitt tillstånd, vilket hovrätten får göra om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen. Det gäller alltså ett principiellt överklagandeförbud med en så kallad ventil för mål som innehåller frågor som är intressanta för prejudikatbildningen. I denna typ av mål finns inget krav på prövningstillstånd i Högsta domstolen. Högsta domstolen har i sitt remissyttrande avseende Målutredningens betänkande Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol (SOU 2010:44) ifrågasatt om det inte borde gälla ett sådant krav, bl.a. med hänsyn till att

det skulle ge Högsta domstolen möjlighet att inskränka ramen för sin prövning i det enskilda fallet genom att begränsa prövningstillståndet till viss del av hovrättens dom (s.k. partiellt prövningstillstånd). Om målets omfattning på så sätt blir mindre kan också handläggningen ta kortare tid.

Utredaren ska därför

- överväga om det bör införas ett krav på prövningstillstånd i Högsta domstolen, och
- överväga om det gällande kravet på tillstånd från hovrätten för att få överklaga till Högsta domstolen i så fall bör avskaffas.

Tillgängligheten för utländska parter

Skiljeförfaranden som äger rum i Sverige genomförs inte sällan helt på engelska, av parter som inte behärskar svenska, och avslutas genom en skiljedom som är skriven på engelska. Om platsen för skiljeförfarandet är Sverige är det svensk domstol som är behörig att pröva en talan om klander. I domstol är språket svenska oavsett vilket språk som har använts under skiljeförfarandet. Detta framgår numera uttryckligen av 10 § språklagen (2009:600). Bestämmelsen har kommit till bl.a. för att säkerställa att principen om offentlighet har en reell innebörd, se Språk för alla – förslag till språklag (prop. 2008/09:153 s. 29). Parter som inte behärskar svenska har möjlighet att anlita ombud eller att ta hjälp av en tolk eller översättare. Av språklagen framgår vidare att svenska är huvudspråk i Sverige och att svenskan i denna egenskap är samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden (4 och 5 §§).

Med hänsyn till intresset av att stärka Sveriges attraktivitet som forum i skiljetvister finns det anledning att överväga vilka åtgärder som kan vidtas för att ytterligare underlätta för icke svensktalande parter i klanderprocessen. Det kan röra sig om såväl rättsliga reformer – såsom ändrade regler om tolkning eller översättning – som praktiska åtgärder i form av exempelvis information till parterna eller utbildning av

domstolspersonalen. Ett i högre grad skriftligt förfarande kan också underlätta för parter som inte kan svenska. Det har från företrädare för skiljeförfarandebanschen gjorts gällande att en möjlighet att kunna processa på engelska skulle ha stor betydelse i sammanhanget. Det ingår därför i uppdraget att överväga om engelska i vissa fall ska kunna användas som rättegångsspråk under klanderprocessen.

Utredaren ska redovisa om åtgärder av detta slag skulle öka Sveriges attraktivitet som forum i skiljetvister och de för- och nackdelar som möjligheten att använda engelska som rättegångsspråk skulle innebära. Intresset av offentlighet måste beaktas och det måste säkerställas att svenskans ställning som samhällsbärande språk i enlighet med språklagen bevaras.

Även om utredaren kommer fram till att övervägande skäl talar mot att tillåta engelska som rättegångsspråk, ska utredaren redovisa vilka åtgärder som skulle krävas för att möjliggöra en sådan reform och lämna förslag på nödvändiga författningsändringar. Till de åtgärder som bör övervägas hör hur behovet av tolkning samt översättning av handlingar och domar till svenska kan tillgodoses. Även behovet av offentliga översättningar till engelska av svensk lagstiftning ska övervägas, liksom behovet av utbildningsinsatser och andra åtgärder för att säkerställa att det finns domare med tillräckliga språkkunskaper för att kunna leda en förhandling, skriva domar och beslut samt i övrigt handlägga mål på engelska.

Utredaren ska därför

- överväga åtgärder i syfte att förenkla deltagande i klanderprocessen för parter som inte kan svenska,
- överväga om engelska i vissa fall ska kunna användas som rättegångsspråk under klanderprocessen och lämna förslag på de författningsändringar och övriga åtgärder som behöver vidtas för att möjliggöra detta,
- överväga vilka konsekvenser ett förfarande på engelska får för offentlighetsprincipen,
- överväga vilken inverkan ett förfarande på engelska får för svenskans ställning som samhällsbärande språk, och
- vid behov föreslå åtgärder för att motverka eventuella negativa konsekvenser av ett förfarande på engelska.

Genomförande och redovisning av uppdraget

Utifrån de överväganden som görs ingår det i uppdraget att lämna fullständiga författningsförslag. Utredaren är oförhindrad att ta upp även andra frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Utredaren ska vidare göra de internationella jämförelser som anses befogade. Utredaren ska även beakta relevant arbete som pågår i Regeringskansliet och på EU-nivå.

Utredaren ska dessutom bedöma de kostnader och konsekvenser som förslaget kan komma att medföra. Om förslaget förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 augusti 2015.

(Justitiedepartementet)